

Metoda logică și dreptul[†]

John Dewey

În linii mari, comportarea omenească se încadrează în două genuri. Cazurile particulare se suprapun, dar diferența poate fi făcută pe orice scară largă a evaluării conduitei.

[1] Uneori, ființele umane acționează cu un minimum de prevedere, fără examinarea a ceea ce fac și a consecințelor probabile. Acționează nu în urma deliberării, ci în virtutea rutinei, a instinctului, a presiunii directe exercitate de apetit, a unei „presimțiri” oarbe. Ar fi o greșală să presupunem că un asemenea comportament este întotdeauna inefficient sau lipsit de succes. Când nu ne place, îl condamnăm ca fiind capricios, arbitrar, neatent, neglijent. Însă, în alte cazuri, lăudăm minunata rectitudine a instinctului ori a intuiției; sîntem înclinați să acceptăm aprecierea făcută pe nepregătite de un expert în dauna concluziilor calculate în mod elaborat de un om prost informat. Există acea veche poveste a profanului care a primit o funcție în India, unde trebuia să-și pună la lucru capacitatea oficială în privința unor chestiuni diverse care stîrneau controverse printre indigeni. Consultîndu-se cu un prieten din domeniul juridic, a fost sfătuit să-și folosească bunul simț și să-și anunțe deciziile cu fermitate; în majoritatea cazurilor, decizia sa firească referitoare la ceea ce era corect și rezonabil ar fi fost de ajuns. Dar, a adăugat prietenul: „Niciodată să nu încerci să dai justificări, fiindcă acestea vor fi cel mai adesea greșite”.

[2] În celălalt gen de cazuri, acțiunea urmează unei decizii, iar decizia este rezultatul investigației, al comparării alternativelor, al cîntării faptelor. A intervenit deliberarea sau gîndirea. Acele considerații, care au greutate în obținerea concluziei cu privire la ceea ce trebuie făcut sau care sînt întrebunțate pentru a o justifica atunci cînd este pusă la îndoială, se numesc „rațiuni”. Dacă sînt afirmate în termeni suficient de generali, atunci ele sînt „principii”. Cînd operația este formulată într-un mod compact, decizia se numește *concluzie*, iar considerațiile care conduc la ea se numesc *premise*.

Deciziile de primul tip pot fi rezonabile: adică ele pot fi adaptate întru bune rezultate; cele de al doilea tip sînt raționate sau raționale, tot mai mult astfel pe măsura grijii și a temeiniciei cu care se defășoară investigația și a ordinii în care se stabilesc legăturile între considerațiile cu care s-a operat.

Definesc teoria logică drept o dare de seamă privind procedeele urmate în obținerea deciziilor de al doilea tip, în acele cazuri în care experiența ulterioară arată că acestea erau cele mai bune care ar fi putut fi utilizate în condițiile respective. Această definiție va fi pusă la îndoială de multe autorități în materie, și este corect să spunem doar că ea nu reprezintă viziunea ortodoxă ori dominantă. Dar este afirmată dintru început, astfel încît cititorul să fie conștient de logica pe care se bazează discuția ce urmează. Dacă preluăm o obiecție care să fie adusă împotriva acestei concepții de către adepții noțiunii tradiționale, ea va servi pentru a-i clarifica sensul. Se va spune că definiția restrînge gîndirea la procesele premergătoare luării unei decizii sau ale unei alegeri deliberate; și, în consecință, limitînd procedura logică la chestiunile practice, ratează cu totul acele cazuri în care adevărata metodă logică este cel mai bine ilustrată: și anume, disciplinele științifice, îndeosebi cele matematice.

Un răspuns parțial la această obiecție este că tema specială a prezentei discuții o constituie metoda logică în raționamentul juridic și în hotărîrea judecătorească, și că asemenea cazuri sînt cel puțin similare, ca tip general, deciziilor luate de ingineri, negustori, medici, bancheri etc. în îndeplinirea profesiilor lor. În domeniul dreptului, sîntem cu siguranță preocupați de necesitatea de a stabili ca un anumit curs al acțiunii să fie urmat, dînd o hotărîre de un fel sau altul în favoarea însușirii unui mod de comportare și împotriva altuia. Însă scopul poziției adoptate va apărea mai limpede dacă nu ne vom mulțumi cu această replică *ad hoc*.

Dacă examinăm procedura matematicianului sau

[†] Acest text reprezintă traducerea românească (efectuată de Cristinel Munteanu) a articolului lui John Dewey, *Logical Method and Law*, publicat în revista „Cornell Law Review”, 10 (1), 1924, p. 17–27.

a oricărui om de știință, așa cum se desfășoară ea în mod concret, în loc să examinăm pur și simplu relațiile de implicație consistentă care subzistă între propozițiile în care sînt expuse concluziile sale finalmente aprobate, descoperim că el, la fel ca un fermier inteligent sau un om de afaceri sau un medic, este în mod constant angajat în luarea deciziilor; și că, pentru a le lua în mod înțelept, el adună în fața privirii sale mentale diverse considerații, și le acceptă sau le respinge cu intenția de a face ca decizia lui să fie cît mai rațională cu putință. Subiectul concret de care se ocupă, materialul pe care îl investighează, îl acceptă, îl respinge, îl utilizează în atingerea și justificarea deciziei sale, diferă de cel al fermierului, al avocatului, al negustorului, dar cursul operației, forma procedurii se aseamănă. Omul de știință are avantajul de a lucra în condiții controlate mult mai strict și mai exact, cu ajutorul simbolurilor meșteșugit concepute pentru a-și proteja procedura. Din acest motiv, este firesc și adecvat ca, în tratatele noastre formale, să luăm operațiile de acest tip ca standarde și modele și să tratăm raționamentele „practice” obișnuite, care conduc la decizii cu privire la ceea ce trebuie făcut, doar ca aproximări. Însă fiecare gînditor, ca investigator, matematician sau fizician, la fel de bine ca un „om practic”, gîndește pentru a-și determina deciziile și comportamentul *lui* – comportamentul lui ca agent specializat lucrînd într-un domeniu atent delimitat.

Se va putea obiecta, desigur, că aceasta este o noțiune arbitrară de logică și că, în realitate, logica este o chestiune de relații și ordonări de relații care subzistă între propoziții ce constituie obiectul acceptat al unei științe; că relațiile sînt independente de operațiile investigației și ale atingerii concluziilor sau deciziilor. Nu mă voi opri pentru a încerca să contrazic această poziție, dar o voi folosi pentru a indica diferența esențială dintre ea și poziția adoptată în acest articol. Conform celei din urmă, sistematizarea logică în vederea generalității maxime și a consistenței propozițiilor este indispensabilă, dar nu capitală. Este o instrumentalitate, nu un scop. Este un mijloc de a îmbunătăți, de a ușura, de a clarifica investigația care conduce la decizii concrete; în primul rînd, acea investigație particulară în care tocmai s-a angajat, dar, în doilea rînd și de o importanță mult mai mare, alte investigații orientate înspre luarea altor decizii din domenii similare. Iar aici, cel puțin, pot recurge pentru confirmare la tema specială a dreptului. Este

de cea mai mare însemnătate ca normele juridice să formeze sisteme logice generalizate într-un mod cît mai coerent cu putință. Însă aceste sistematizări logice ale legii în oricare domeniu – fie acesta al infracțiunii, al contractelor, al delictului –, cu reducerea unei multitudini de hotărîri la cîteva principii generale care sînt consistente din punct de vedere logic unul cu altul, putînd fi în același timp un scop în sine pentru un anumit cercetător, se pune în mod clar, în ultimă instanță, în slujba obținerii economice și efective a deciziilor în cazuri particulare.

Urmează că logica este, în definitiv, o disciplină empirică și concretă. Oamenii folosesc mai întii anumite căi de investigație și de strîngere, de înregistrare și de utilizare a datelor în atingerea concluziilor, în luarea deciziilor; ei realizează inferențe și fac verificările și testele lor în diverse moduri. Aceste moduri diferite constituie materia primă empirică a teoriei logice. Astfel, cea din urmă ia naștere fără niciun gînd conștient de existența logicii, la fel cum formele de vorbire se manifestă fără referire conștientă la reguli de sintaxă sau de adecvare retorică. Dar se învață treptat că unele metode folosite sînt mai bune decît altele. Unele generează concluzii care nu trec proba situațiilor ulterioare; ele produc conflicte și confuzie; deciziile care depind de ele trebuie retrase ori revizuite. Se decoperă că alte metode produc concluzii care sînt disponibile în investigațiile următoare și, tot așa, sînt confirmate de ele. Mai întii are loc un fel de selecție naturală a metodelor care permit tipul mai bun de concluzie, mai bun pentru utilizarea ulterioară, la fel cum se întîmplă în dezvoltarea regulilor pentru desfășurarea oricărui meșteșug. Mai apoi metodele sînt ele însele studiate în mod critic. Cele de succes nu doar că sînt selectate și colaționate, dar se descoperă și cauzele modului lor efectiv de operare. În felul acesta, teoria logică devine științifică.

Relevanța concepției logice, care este aici propusă, pentru gîndirea juridică și deciziile juridice poate fi scoasă în relief examinînd aparenta disparitate ce există între dezvoltarea juridică reală și cerințele stricte ale teoriei logice. Justice Holmes a generalizat situația spunînd că „întreaga configurație a dreptului este rezultanta unui conflict în fiecare punct între logică și bun simț – una străduindu-se să scoată din ficțiune rezultate consistente, celălalt restrîngînd și, în cele din urmă, depășind acel efort

cînd rezultatele devin prea injuste în mod manifest¹. El sprijină această afirmație printr-o examinare completă a dezvoltării anumitor noțiuni juridice. La suprafață, o atare afirmație implică o viziune diferită a naturii logicii decît cea declarată. Presupune că logica nu este metoda *de* bun simț, că are, cum s-ar zice, o substanță și o viață proprii, care intră în conflict cu cerințele deciziilor corecte referitoare la chestiunile concrete. În orice caz, diferența este, în linii mari, una verbală. Ceea ce Justice Holmes numește logică este consistența formală, consistența conceptelor unul cu altul indiferent de consecințele aplicării lor la faptele concrete. Am putea susține acest fapt spunînd că respectivele concepte, odată dezvoltate, au un fel de inerție intrinsecă pe cont propriu; odată dezvoltate, legea deprinderii li se aplică. Este mai economic din punct de vedere practic să folosești mai degrabă un concept aflat la îndemînă decît să-ți pierzi timpul, dîndu-ți osteneala de a-l schimba sau de a făuri unul nou. Utilizarea conceptelor dinainte făcute și familiare dă naștere și unui simț al stabilității, al garanției împotriva schimbărilor bruște și arbitrare ale regulilor care determină consecințele ce însoțesc din punct de vedere legal acțiunile. Stă în natura oricărui concept, cum este valabil pentru oricare deprindere, să se schimbe mai lent decît o fac circumstanțele concrete în legătură cu care este întrebuițat. Experiența arată că relativa fixitate a conceptelor le creează oamenilor un sentiment înșelător de protecție, de siguranță împotriva fluxului dificil al evenimentelor. Astfel, Justice Holmes spune că „Limbajul hotărîrii judecătorești este, în principal, limbajul logicii. Iar metoda logică și forma măgulesc acea năzuință spre certitudine și spre repaus care există în fiecare minte omenească. Dar în general certitudinea este o iluzie². Oricum, din perspectiva metodei logice expuse aici, faptele neîndoielnice pe care le are în minte Justice Holmes nu privesc logica, ci mai curînd anumite tendințe ale creaturilor omenești care întrebuițează logica; tendințe de care o logică sănătoasă se va păzi. Fiindcă ele izvorăsc din avîntul deprinderii, odată impusă, și exprimă efectul deprinderii asupra sentimentelor noastre de ușurare și de stabilitate – sentimente care au prea puțin de-a face cu faptele reale ale cazului.

Oricum, aceasta este doar o parte a poveștii.

¹ *Collected Legal Papers*, p. 50.

² *Ibid.*, p. 181.

³ *The Common Law*, p. 1.

Restul poveștii este scos la lumină în alte cîteva pasaje din Justice Holmes. „Viața reală a dreptului nu a fost logica: a fost experiența. Necesitățile resimțite ale timpurilor, morala predominantă și teoriile politice, intuițiile politicilor publice, consimțite ori inconștiente, chiar prejudecățile pe care judecătorii le împărtășesc cu colegii lor de breaslă, au avut mult mai mult decît silogismul de-a face cu determinarea regulilor după care oamenii ar trebui să fie guvernați³. Cu alte cuvinte, Justice Holmes consideră logica drept echivalentă silogismului, după cum este chiar îndreptățit să o facă în acord cu tradiția ortodoxă. Din punctul de vedere al silogismului ca model logic pus în circulație de scolastici, *există* o antiteză între experiență și logică, între logică și bunul simț. Căci filosofia încorporată în teoria formală a silogismului afirmă că gîndirea, sau rațiunea, își are propriile forme fixe, anterioare și independente de chestiunile concrete, și căroră cele din urmă trebuie să li se adapteze sau nu. Aceasta definește aspectul negativ al acestei discuții; și arată prin contrast necesitatea unui alt tip de logică ce va reduce influența deprinderii și va facilita utilizarea bunului simț în privința chestiunilor cu importanță socială.

Cu alte cuvinte, există diverse logici în uz. Una dintre acestea, cea care a avut cea mai mare circulație istorică și a exercitat cea mai mare influență asupra deciziilor juridice, este aceea a silogismului. Acestei logici criticile lui Justice Holmes i se aplică cu forță deplină. Căci își propune să fie o logică a demonstrației rigide, și nu una a căutării și a descoperirii. Pretinde a fi mai degrabă o logică a formelor fixe, decît una a metodelor prin care se ajunge la decizii inteligente în situații concrete sau a metodelor întrebuițate în ajustarea problemelor disputate în numele publicului și al interesului durabil. Cei care ignoră logica formală, logica relațiilor abstracte dintre conceptele gata făcute, măcar au auzit de silogismul standard: „Toți oamenii sînt muritori; Socrate este om; deci, el este muritor”. Acesta este oferit drept modelul dovedirii sau demonstrației complete. Implică faptul că lucrul de care avem nevoie și pe care trebuie să-l procurăm este, mai întîi, un *principiu* general fix, așa-numita premisă majoră, cum este ‘toți oamenii sînt muritori’; apoi, în al doilea rînd, un fapt care aparține în mod intrinsec și evident unei

clase de lucruri căreia i se aplică principiul general: ‘Socrate este om’. Apoi concluzia vine în mod automat: ‘Socrate este muritor’. Conform acestui model, orice concluzie demonstrativă sau strict logică ‘subsumează’ un particular unui universal potrivit. Implică existența anterioară și dată a particularelor și a universalelor.

Astfel, aceasta presupune că pentru orice caz ce ar putea să apară, există deja, la îndemână, o regulă fixă anterioară; că acel caz în discuție este fie simplu și neechivoc, fie este rezolvabil prin inspectarea directă a unei colecții de fapte simple și indubitabile, precum ‘Socrate este om’. Când este acceptată, ea tinde să producă și să confirme ceea ce Profesorul Pound a numit „jurisprudență mecanică”; ea măgulește acea năzuință către certitudine despre care vorbește Justice Holmes; reîntărește acei factori inerți din natura umană care-i fac pe oameni să îmbrățișeze cât de mult pot orice idee ce și-a câștigat odată sălaș în minte.

Într-un anume sens, este stupid să critici modelul furnizat de silogism. Afirmările făcute cu privire la oameni și Socrate sînt în mod evident adevărate, iar legătura dintre ele este indubitabilă. Necazul este că în timp ce silogismul prezintă *rezultatele* gîndirii, el nu are nimic de-a face cu *operația* gîndirii. Să luăm cazul lui Socrate, judecat în fața cetățenilor atenieni, și gîndirea care trebuia să aibă loc pentru a se lua o hotărîre. Desigur, problema nu era dacă Socrate era muritor; chestiunea era dacă această mortalitate urma sau trebuia să se manifeste la o anumită dată și într-un anume fel. Ei bine, asta este exact ceea ce nu decurge și nu poate decurge dintr-un principiu general sau dintr-o premisă majoră. Ca să-l cităm din nou pe Justice Holmes, „Propozițiile generale nu decid cazurile concrete”. Nicio propoziție concretă, adică una cu materialul datat în timp și localizat în spațiu, nu rezultă din afirmații generale sau din vreo conexiune existentă între ele.

Dacă acordăm încredere unei logici experimentale, aflăm că principiile generale se nasc ca formulări ale modurilor generice descoperite ca fiind utile pentru a trata cazurile concrete. Forța reală a propoziției conform căreia toți oamenii sînt muritori se găsește în tablele privind speranța de viață furnizate de companiile de asigurări, care, laolaltă cu statistica însoțitoare, arată cât de prudent și de folositor din punct de vedere social este să te ocupi cu mortalitatea omenească. ‘Universalul’ exprimat în premisa majoră nu este exterior și nici anterior

cazurilor particulare; nici nu este o selecție a ceva identificat într-o varietate de cazuri. Este o indicare a unui singur mod de a trata cazurile pentru anumite scopuri ori consecințe în pofida diversității lor. Prin urmare, sensul și valoarea lui se supun investigației și revizuirii în vederea a ceea ce se întîmplă, în vederea consecințelor, cînd este utilizat ca o metodă de abordare.

De fapt, oamenii nu încep să gîndească folosind premise. Încep cu un caz complicat și confuz, admitînd, în aparență, moduri alternative de abordare și de soluționare. Premisele se formează doar treptat din analiza întregii situații. Problema nu constă în a trage o concluzie din premise date; aceasta poate fi făcută și de o mașinărie neînsuflețită apăsînd cu degetele pe o tastatură. Problema este aceea de a *găsi* formulări, ale principiului general și ale faptului particular, care să merite să servească drept premise. În realitate, la modul general, începem cu o vagă anticipare a unei concluzii (sau, cel puțin, a unor concluzii alternative) și apoi căutăm în jur principii și informații care o vor confirma sau care ne vor permite să alegem în mod inteligent între concluziile concurente. Niciun avocat nu a reflectat vreodată la cazul unui client în termenii silogismului. El pornește de la o concluzie la care intenționează să ajungă, una favorabilă clientului său, desigur, iar apoi analizează faptele situației pentru a descoperi material din care să construiască o enunțare favorabilă a faptelor, pentru a *forma* o premisă minoră. În același timp, examinează cazuri înregistrate pentru a găsi norme juridice întrebuițate în cazuri care pot fi prezentate ca fiind similare, norme care vor justifica un anume fel de a privi și de a interpreta faptele. Și, pe măsură ce familiarizarea sa cu normele juridice socotite a fi aplicabile se lărgește, probabil că el schimbă perspectiva și accentul în alegerea faptelor care urmează să formeze informațiile sale doveditoare. Și, pe măsură ce află mai multe despre faptele cazului respectiv, el își poate modifica selecția normelor pe care își bazează cazul.

Nici gînd să ridic această procedură la rangul de model de metodă științifică; este prea angajată în stabilirea unei concluzii particulare și partizane, ca să servească drept un atare model. Însă chiar ilustrează, în ciuda acestei deficiențe, ideea particulară susținută aici: și anume, că gîndirea realmente pornește de la o situație mai mult sau mai puțin confuză, care este vagă și ambiguă în raport cu concluzia pe care

o indică, și că formarea ambelor premise, majoră și minoră, continuă în mod ezitant și corelat în cursul analizării acestei situații și a normelor anterioare. Imediat ce premisele acceptabile sînt oferite, iar judecătorul și jurații, firește, sînt implicați în acceptarea acestora în cele din urmă, este dată și concluzia. În logica strictă, concluzia nu rezultă din premise; concluziile și premisele sînt două moduri de a afirma același lucru. Gîndirea poate fi definită fie ca o dezvoltare a premiselor, fie ca o dezvoltare a unei concluzii; atîta timp cît una este o operație, la fel este și cealaltă.

Curțile nu doar că ajung la hotărîri judecătorești; le expun, iar expunerea trebuie să formuleze motivări. Operațiile mentale implicate în așa ceva sînt cumva diferite de cele implicate în obținerea unei concluzii. Logica expunerii este diferită de cea a căutării și a investigației. În cea din urmă, situația, așa cum există ea, este mai mult sau mai puțin îndoielnică, indeterminată și problematică în raport cu ceea ce semnifică. Se desfășoară treptat și este susceptibilă de o surpriză dramatică; în orice caz, are, pentru moment, două laturi. Expunerea presupune că s-a ajuns la o soluție definitivă, că situația este acum determinată în ceea ce privește implicația sa legală. Scopul ei este acela de a propune temeuri pentru hotărîrea luată, ca să nu apară ca o sentință arbitrară și, totodată, ca să indice o regulă pentru a trata în viitor cazuri similare. Este foarte probabil ca nevoia de a justifica altora concluziile obținute și hotărîrile luate să fi fost cauza principală a originii și dezvoltării operațiilor logice în sens precis, cum sînt abstractizarea, generalizarea, preocuparea pentru consistența operațiilor. Este chiar admisibil că dacă nimeni nu ar fi trebuit să dea seamă în fața celorlalți pentru hotărîrile sale, operațiile logice nu s-ar fi dezvoltat niciodată, iar oamenii ar folosi exclusiv metode de intuiție și impresie nearticulate, emoționale; astfel încît numai după o experiență considerabilă de justificare a deciziilor lor în fața celorlalți, a celor care cereau o motivare, sau o disculpare, și nu erau mulțumiți decît după ce o primeau, au început oamenii să-și facă pentru sine o dare de seamă privind procesul de obținere a unei concluzii într-o manieră justificată. Oricum ar fi, este sigur că în hotărîrile judecătorești singura alternativă către sentințele arbitrare, acceptată de părțile aflate în controversă numai datorită autorității ori prestigiului judecătorului, este un enunț rațional care formulează temeuri și expune

legături conectoare sau logice.

Acesta este punctul în care intervin stimulul principal și tentația de a apela la logica mecanică și la utilizarea abstractă a conceptelor formale. Doar pentru că elementul personal nu poate fi exclus în totalitate, în timp ce, concomitent, hotărîrea trebuie să asume, pe cît posibil, o formă impersonală, obiectivă, rațională, există ispita de a abandona logica vitală care a produs, de fapt, concluzia și de a o înlocui cu forme de vorbire care sînt riguroase în aparență și care dau o iluzie de certitudine.

O altă forță mișcătoare este nevoia indubitabilă de un maximum posibil de stabilitate și regularitate a așteptării în determinarea modurilor de comportament. Oamenii au nevoie să știe consecințele legale pe care societatea, prin curțile sale, le va atașa tranzacțiilor lor specifice, responsabilitățile pe care ei și le asumă, roadele pe care pot conta odată ce intră pe un anumit curs de acțiune.

Aceasta este o cerință legitimă din punctul de vedere al intereselor comunității și al indivizilor particulari. Totuși, a rezultat o enormă confuzie din confundarea certitudinii *teoretice* cu certitudinea practică. Există o prăpastie mare care separă propoziția rezonabilă, conform căreia hotărîrile judecătorești ar trebui să posede maxima regularitate posibilă pentru a le permite persoanelor care-și plănuiesc comportarea să prevadă însemnătatea legală a actelor lor, de propoziția absurdă, căci este imposibilă, potrivit căreia fiecare hotărîre ar trebui să curgă cu necesitate logică formală din premise anterioare cunoscute. Pentru a obține rezultatul precedent, sînt cerute principii generale de interpretare a cazurilor – norme de drept – și proceduri de pledare și de examinare a cazurilor care nu se schimbă în mod arbitrar. Însă principiile de interpretare nu semnifică reguli atît de rigide, încît ele să poată fi formulate odată pentru totdeauna și apoi să se adere la ele literalmente și mecanic. Căci situațiile cărora ar trebui să li se aplice nu se repetă literalmente una ca alta în toate detaliile, iar chestiunile de gradare a acestui factor sau a celui alt cîntăresc cel mai mult în a determina care regulă generală să fie întrebuintată pentru a judeca situația în discuție. O mare parte din ceea ce s-a afirmat cu privire la necesitatea unor norme de drept antecedente absolut uniforme și imuabile este, în esență, o încercare de a ocoli problema cu adevărat importantă de a găsi și de a folosi norme de drept, solide și de natură procedurală, care le vor

asigura în mod real membrilor comunității o măsură rezonabilă de certitudine practică a așteptării întru ordonarea direcțiilor lor de comportare. Ușurința mecanică a curții de a dispune de cazuri, și nu securitatea reală a agenților este cauza adevărată, de pildă, a elaborării regulilor de pledare dură și rapidă. Rezultatul introduce un inutil element de risc în conduita celor care caută să rezolve disputele, permițându-le, în acel timp, judecătorilor doar acea ușurință artificială și simplitate care sînt furnizate de orice deprindere rutinieră de acțiune. Astfel, nevoia de gândire analitică este înlocuită cu o procedură mecanică.

Desigur că există motive temeinice ca normele de drept să fie cît se poate de regulate și de definitive. Dar cantitatea și tipul de siguranță precedentă care se poate realmente obține este o chestiune de fapt, și nu de formă. Ea este multă oriunde condițiile sociale sînt destul de uniforme și atunci cînd industria, comerțul, transportul etc. se mișcă pe canalele vechilor obiceiuri. Este, în schimb, mult mai puțină oriunde inventivitatea este activă și atunci cînd dispozitive noi din afaceri și comunicare generează forme noi de relații umane. În felul acesta, întrebuițarea mașinii modifică radical termenii vechi ai asocierii între stăpîn și slujitor și celelalte slugi; transportul rapid introduce în uzul general foile comerciale de transport; producția de masă dă naștere organizației muncitorilor și negocierii colective; condițiile industriale favorizează concentrarea de capital. În parte, legislația face eforturi să reconfigureze vechile norme de drept pentru a le face aplicabile la noile condiții. Însă decretele nu au ținut niciodată pasul cu varietatea și subtilitatea schimbării sociale. Nici în forma lor cea mai bună nu pot evita o anume ambiguitate, care se datorează nu doar neglijenței, ci și imposibilității intrinseci de a prevedea toate circumstanțele posibile, de vreme ce, fără o asemenea prevedere, definițiile sînt obligatoriu vagi, iar clasificările sînt indeterminate. În consecință, a pretinde că formele vechi sînt gata, la îndemînă, că acoperă orice caz și că pot fi aplicate prin practicarea silogismului formal înseamnă a susține o certitudine și o regularitate care nu există, de fapt. Efectul pretenției este de a spori incertitudinea practică și instabilitatea socială. Doar pentru că circumstanțele sînt cu adevărat inedite și neacoperite de normele vechi, situația devine un joc de noroc cu privire la care normă veche va fi declarată cea capabilă

să reglementeze un caz particular, în așa fel încît oamenii isteți și întreprinzători sînt încurajați să se aventureze și să se încreadă în avocații ingenioși pentru a găsi vreo normă la adăpostul căreia să poată scăpa scutiți de taxă.

Faptele implicate în această discuție constituie un loc comun și ele nu sînt oferite pentru a prezenta ceva original sau insolit. Ceea ce ne preocupă este influența lor asupra hotărîrilor judecătorești. Căci implicațiile sînt mai revoluționare decît ar putea să pară la prima vedere. Ele indică fie că logica trebuie abandonată, fie că trebuie să existe o logică *legată mai degrabă de consecințe decît de antecedente*, mai curînd o logică a predicției probabilităților decît una a deducției certitudinilor. Pentru scopurile unei logici a investigației consecințelor probabile, principiile generale pot fi doar instrumente justificate de munca pe care o fac. Ele sînt mijloace ale privirii intelectuale de ansamblu, ale analizei, ale capacității de pătrundere a factorilor situației care urmează a fi tratată. La fel ca și alte unelte, ele trebuie să fie modificate cînd sînt aplicate noilor condiții și cînd rezultate noi trebuie să fie obținute. Aici este locul în care marea rău practic al doctrinei normelor precedente imuabile și necesare intervine. El sanctifică vechiul; aderarea la el în practică lărgeste constant prăpastia dintre condițiile sociale curente și principiile utilizate de curțile judecătorești. Efectul este acela de a genera iritație, nerespectarea legii, laolaltă cu alianța virtuală dintre judiciar și interesele înrădăcinate care corespund foarte îndeaproape condițiilor sub care normele de drept au fost specificate anterior.

Greșeala de a nu recunoaște că normele și principiile juridice generale sînt ipoteze de lucru, avînd nevoie să fie testate constant prin modalitatea în care reușesc să se aplice situațiilor concrete, explică faptul, altminteri paradoxal, că sloganele liberalismului dintr-o perioadă devin adesea zidurile reacțiunii în era următoare. A fost o vreme în secolul al XVIII-lea cînd marea nevoie socială era emanciparea industriei și a comerțului dintr-o multitudine de restricții care se mențineau din timpul stării feudale a Europei. Adaptate destul de bine la condițiile localizate și fixate ale acelei epoci timpurii, ele au devenit piedici și neplăceri pe măsură ce efectele metodelor, folosirea cărbunelui și a aburului și-au făcut apariția. Mișcarea emancipării s-a exprimat în principii de liberă întrebuițare a proprietății și în libertatea contractului, care erau încorporate într-

o masă de decizii legale. Dar logica absolutistă a formelor silogistice rigide a infectat aceste idei. În curînd, a fost uitat faptul că ele erau legate de analiza situațiilor existente cu scopul de a securiza metode în mod ordonat în numele bunăstării economice a societății. Astfel, aceste principii au devenit, la rîndul lor, atît de rigide, încît au ajuns să fie aproape la fel de obstructive social pe cît fuseseră legile feudale „imuabile” la vremea lor.

Că remarcile care au fost făcute – un loc comun cum sînt ele în sine – au o profundă însemnătate practică, se poate vedea și din reacția prezentă împotriva formulelor individualiste ale unui liberalism mai vechi. Ultimii treizeci de ani au fost martorii unei tendințe intermitente în direcția legislației și, într-o măsură mai mică, a hotărîrii judecătorești către ceea ce se cunoaște în mod vag ca „dreptate socială”, către formule de un caracter colectivist. Acum este chiar posibil ca noile norme să fie necesare și utile într-o anumită perioadă, și totuși să devină dăunătoare și obstructive social dacă sînt consfințite ca premise antecedente absolute și fixe. Însă, dacă sînt concepute mai degrabă ca instrumente care să fie adaptate condițiilor în care sînt întrebuițate decît ca

„principii” absolute și intrinseci, atunci atenția se va îndrepta către faptele vieții sociale, iar normelor nu le va fi permis să capteze întreaga atenție și să devină adevăruri absolute care să fie menținute intacte cu orice preț. Altminteri, la final, vom fi înlocuit un set de premise silogistice imuabile și absolute din punct de vedere formal cu un altul.

Dacă revenim apoi la concepția noastră introductivă după care logica este realmente o teorie despre fenomenele empirice, supusă dezvoltării și îmbunătățirii la fel ca oricare altă disciplină empirică, atunci revenim la ea cu o convingere suplimentară: și anume că problema nu este una pur speculativă, ci una care implică niște consecințe de mare însemnătate pentru practică. N-ar trebui, într-adevăr, să ezit să afirm că sanctificarea principiilor universale antecedente gata făcute reprezintă obstacolul major în calea aceluia tip de gîndire care este condiția primară pentru reformele sociale ferme, sigure și inteligente în general și pentru progresul social prin intermediul legii în particular. Dacă lucrurile stau așa, atunci infiltrarea în domeniul juridic a unei logici mai flexibile și mai experimentale constituie o necesitate socială la fel de bine ca una intelectuală.